

ТМ	Г. XXIV	Бр. 3-4	Стр. 345 - 347	Ниш	јул - децембар	2000.
----	---------	---------	----------------	-----	----------------	-------

Промотивна реч
Примљено: 21.12.2000.

Љубинко Милосављевић

ДЕМИСТИФИКАЦИЈА ЈЕДНОГ НАУЧНОГ МИТА*

Прича о лапоту присутна је код нас, изван етнолошких штива, већ више од двадесетак година. Пре тога чини се, за наводни обичај убијања старих, није се знало ван круга људи који су се професионално бавили истраживањем народног живота или су показивали повећано интересовање за ова питања. Када сам први пут чуо за лапот, прича ми се допала упркос морбидности чина о коме се у њој говори. Лепота приче почивала је на парадоксалности онога о чему се прича. Током тих протеклих двадесетак година ова прича је, управо због своје необичности, неочекиваног чина о коме говори, била уметнички подстицајна и у приличној мери као мотив експлоатисана.

Данас је она, чини ми се, већ добила извесне комичне димензије; претворила се у досетку и виц. Пошто више нема првобитну функцију да саопшти један необичан чин насилног окончања живота непосредних предака, прича се развија у смеру неговања инвенције у изналажењу особених начина обрачуна са старима, у чему више наравно нема ни обредног ни узвишеног. Последњи модус извршења тог новолапота, који сам недавно чуо на некој телевизији, говорио је о деди доведеном у ситуацију да хвата пуштеног петла на аутопуту.

У *Тајни лапота* Бојан Јовановић се подухватио посла демистификације приче о убијању старих и то у њеном двоструком виду; као предања које је живело у традиционалној култури упркос томе што није имало реалну основу, али и као мита научно установљеног, што је опет својеврсни парадокс, јер је посао науке да руши митове, а у случају лапота десило се супротно. То је било могуће зато што је наша етнологија, у којој по Јовановићевој оцени доминира дескриптивни приступ, прихватила предање о лапоту, прибележила га на више локалитета, из више извора и од неколицине "сведока", а није посумњала у фактицитет чина, нити је покушала да разуме и одгонетне поруку приче, њено скривено значење и стварну сврху.

У демистификацији научног мита о лапоту, у чијем стварању су (и не хотећи то) учествовала нека од најпознатијих имена наше етнологије, Бојан Јовановић полази од једног филозофског методолошког полазишта, од

* Бојан Јовановић, *Тајна лапота*, Балканолошки институт САНУ, Београд - Прометеј, Нови Сад 1999. Прочитано на промоцији књиге, која је, у организацији Студентског културног центра у Нишу, одржана 14. децембра 2000. године.

сумње. Он не сумња у верност и вредност дескрипције саме већ у коначност њене поруке, што га упућује на потребу да се од записа крене даље и дубље.

Пошто је већ посумњао у фактицитет самог чина, он се морао запитати како и зашто је ова прича нацивела многа времена упркос својој неистинитости. Из тог настојања родила се ова расправа од неких стотинупедесетак страница текста о само једном модалитету насилне смрти који се може исказати једном реченицом. Њена највећа вредност није у томе што је с тајне лапота скинула тајанствени вео претварајући причу о лапоту у фантазам, већ што је својим импликацијама на особен начин размотрила проблем смрти. Тиме се ова књига уклапа у ауторов започети опус о танатологикама и представља његов други наставак. Први део био је изложен још 1992. године у Јовановићевој *Српској књизи мртвих*.

Откуда порекло сумње у фактицитет практиковања лапота упркос сведочењима различитих записа и записивача о том обредном чину усмрћивања предака? Сумња се родила из уочавања једне иманентне несагласности у самој причи; има приче али нема доказа који би потврђивали стварност те наводно давнашње праксе, или друкчије речено, има приче о лапоту али нема лапотишта. Колективно сећање неговало је причу али је "заборавило" место извршење њене радње, које би, да је лапотовања доиста било, морало да буде прецизно лоцирано, сматрано светим или демонским местом, никако не локалитетом према коме постоји равнодушност и лако се препушта забраву.

Ако нема археолошких налаза, етнографских и историјских доказа о лапоту као древном обичају, правилу понашања или народном суду, што не значи да није било оцеубистава, напуштања старих, еутаназијских поступака или саможртвовања, што је могло да се тумачи као споменути чин, зашто је прича онстајала и то не само у неким ареалима код Срба већ и код других народа? Очигледно, заслуга за то припада виталности саме приче а не њеној истинитости. Заправо, она је истинита као и свака уметнина због тога што говори о ономе што је могуће, а не нужно о ономе што се доиста десило. А док говори о могућем она је у стању да утиче на постојеће.

Поред свих других атрибута који оправдано пристају људском бићу, попут оних да је човек створење које уме да се смеје, да се игра или да се моли Богу, његова особеност јесте да је и биће које се служи говором, које воли да прича и слуша приче. Људско биће је значи и *хомо нарратор*, или је бар то било док су људи најнепосредније били упућени једни на друге и док је њихова заједница функционисала на традиционални, премедијски, двосмеран начин комуницирања. Причање прича имало је своју друштвену, духовну и културну улогу. Овим улогама штошта се остваривало у људском свету и животу.

Пошавши од чињенице да доказа о обредном убијања старих нема, аутор књиге је своје трагање за истином о лапоту усмерио ка поетици лапота. Аналитичку пажњу са садржаја приче преусмерио је на причу саму, на њену сврховитост. Тиме је учинио да питање о истинитости приче буде од другоразредног значаја јер "одговор се налази у истини испричаног" (стр. 4) А ова друга, универзалнија истина, не говори само о лапоту већ о многоцелему другом.

Прича има, показује то на убедљив начин ауторова анализа, своју митску основу, социјалноинтегришућу улогу, психотерапијску и катарзичну

функцију и напokon морални став. Пред старе се у њој указују две могућности, да услед неблагородности свог наслеђа постану храна за звериње или пак да добију завидан статус мудрих и за заједницу пожељних особа. Причајући о убијању старих она је индиректно сугерирала њихово поштовање и указивала на благотворност смрти и смртности, које да нема, светом би завладали Немри, митски народ који, услед физичке бесмртности и старости, представља народном маштом домишљену демонску консеквенцу одсуства животне коначности. Ова књига дакле, у свом настојању да с лапота скине вео тајне, раскрива тајну смрти и то посредством увида који о њој има народни ум.

Када филозофи говоре о проблему смрти, коначности људског живота и бесмртности (ако о овом потоњем уопште говоре), њихови искази су или тешко разумљиви без нечијег тумачења или остају непознате консеквенце онога што се њима каже. Када се о том истом говори у миту, свако стеновиште бива илустровано последицама. Етнолози, пак, који у великој мери свој посао темеље на митовима и предањима, у прилици су да се користе добрим, илустративним странама представног мишљења. Ако још имају склоности и способности да се над митским проблемима замисле (као што је то демонстрирано у овој књизи), они нам поред сопствених, експлицирају уверења и начин мишљења народног ума. А он, како се ево показује, није ни мало површан у својим расуђивањима о смрти и бесмртности, главној теми ове књиге. Њено читање помогло ми је да поверујем, како је овај свет по својој уређености ипак најбољи од могућих, поред осталог и зато што у њима има смрти а нема обавезе извршења лапота и нема могућности за физичку бесмртност. Да није тако, Немри би људским смртницима били неповољнија алтернатива.

Па ипак Јовановићево разјашњење тајне лапота има једну озбиљну ману. Темељено на претпоставци да доказа о практиковању тог чина нема, оно може пасти оног тренутка чим неки од доказа буде пронађен, што је принципијелно узев увек могуће. Тиме би сав овај велики труд на демистификацији једног научног мита могао пасти у воду, или још горе, претворио би се у мистификацију, продуковање научне заблуде. Међутим, ако би се тако нешто и десило, тешко би се писање ове књиге могло означити узалудним послом или погрешно утрошеном енергијом. Разложност (чврстина структуре и начин вођења текста, обавештеност, мултидисциплинарност приступа и склоност промишљањима) с којом су размотрени основно питање и шира тема ове књиге, чине је штивом које поставља списатељске норме и то не само у етнологији.